Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S
DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR
Dist.Nanded

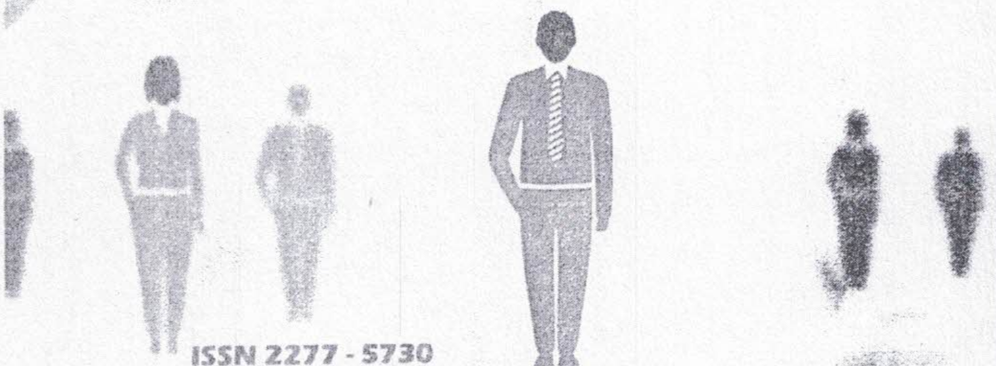

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded

Volume-VIII, Issue-I
January - March - 2019
Marathi Part - IV

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

Ajanta Prakashan

डॉ. संगाम देवडे सर

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR Dist. Nanded

ISSN 2277 - 5730

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - VIII Issue - I Marathi Part - IV January - March - 2019

Peer Reviewed Referred and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖
Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖
Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

DEGLOOR COLLEGE DEGLOOR, DEGLOOR EDUCATION SOCIETY'S, Dist.Nanded

CONTENTS OF MARATHI PART - IV

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१	२१ व्या शकतकातील भारतीय लोकशाही : आव्हाने आणि पुढील वाटचाल **डॉ. अशोक सोनकांबळे**	१-४
२	लोकशाही व लोकसंख्या शिक्षणाचा वैज्ञानिक दृष्टीकोन **प्रा. जी. व्ही. पांचाळ**	५-७
३	भारतीय लोकशाहीसमोरील आव्हाने **प्रा. विलास गायकवाड**	८-१२
४	भारतातील लोकशाही आणि आर्थिकसुधारणा **डॉ. गोविंद राजाराम परडे**	१३-१६
५	भारतीय समाजातील आदिवासी व अल्पसंख्याकांच्या समस्या **डॉ. शिवाजी पवार**	१७-२३
६	भारतीय लोकशाही समोरील आव्हाने **प्रा. राजेश अनंतराव कांबळे**	२४-२७
७	लोकशाही संकल्पना आणि वास्तव **डॉ. उमाकांत राठोड**	२८-३०
८	आदिवीस समाजाच्या समस्या : समाजशास्त्रीय अध्ययन **रत्नपारखे शिवशंकर अशोकराव**	३१-३५
९	नागरी समाज आणि लोकशाही **रेणुका शिवाजी ईश्वरे**	३६-४०
१०	दलित, आदिवासी समाज आणि अत्याचार प्रतिबंधक कायदा **प्रा. संजय मारोतराव देबंडे**	४१-४६
११	भारतीय लोकशाहीसमोरील आव्हान **डॉ. शंकर लेखणे**	४७-५०
१२	महिलांच्या सामाजिक व आर्थिक सबलीकरणात शासनाची भूमिका : एक अभ्यास **डॉ. ज्योती पुंजाराम महाजन**	५१-५५
१३	नागरी समाज आणि लोकशाही **डॉ. बाळासाहेब भिंगोले**	५६-५७

VOLUME - VIII, ISSUE - I - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 -IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

DEGLOOR COLLEGE
ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY
Dist. Nanded

१०. दलित, आदिवासी समाज आणि अत्याचार प्रतिबंधक कायदा

प्रा. संजय मारोतराव देबंडे
लोकप्रशासन विभाग, देगलूर महाविद्यालय, देगलूर.

प्रस्तावना

स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर भारताने घटनात्मक लोकशाही शासन व्यवस्थेचा स्वीकार करून भारतीय नागरीकांना मूलभूत अधिकार प्रदान केले. या मूलभूत अधिकारामुळे भारतामध्ये पहिल्यांदाच व्यक्तीला सन्मानाने जगण्यास हक्क प्राप्त झाले. याचा सर्वाधिक फायदा भारतीय समाज व्यवस्थेतील दलित व आदिवासी या समाज घटकांना मिळाला. कारण स्वातंत्र्यपूर्व काळात भारतीय समाजव्यवस्थेतील चार्तुवर्णव्यवस्थेत या समाजघटकांना शुद्र व अतिशुद्र म्हणून गणल्या जाऊन विकासाच्या प्रवाहापासून बाहेर फेकण्यात आले. निसगंत: व्यक्तिला स्वातंत्र्य आणि समानता प्राप्त झाली आसली तरी भारतीय समाजतील वर्णव्यवस्थेने त्यांना मानसिक, धार्मिक, वैचारिक, आर्थिक आणि सामाजिक गुलाम बनविले. या हजारो वर्षांच्या गुलामगिरी व्यवस्थेने या समाजावर अन्याय, अत्याचार आणि दारिद्र्यात खितपत पडण्याची वेळ आली होती. या समाजावरील अन्याय-अत्याचाराचे परिमार्जन करून त्यांना सन्मानाने जगून विकासाच्या प्रवाहात आणण्याची तरतूद स्वातंत्र्यानंतर भारतीय राज्यघटनेने मिळवून दिली आहे. त्याची परिनिती म्हणजे सामाजिक आरक्षण व अत्याचार प्रतिबंधक कायदा या सारखी उपाययोजनात्मक व्यवस्थेची निर्मिती झाली.

भारतीय समाजव्यवस्थेतील सर्वात हिन असलेली अस्पृश्यता पध्दती नष्ट करण्यासाठी राज्यघटनेत कलम १७ (कलम १७ अस्पृश्यता निवारण) द्वारे प्रतिबंध घालण्यात आला आहे. त्याचबरोबर १९५५ मध्ये अस्पृश्यता निवारण अपराध कायदा करण्यात आला तर १९७७ मध्ये त्याम सुधारणा करुन तो अधिक कडक करण्यात आला त्याआधारे त्या-त्या राज्यात स्वतंत्र विशेष न्यायालयाची स्थापना करण्यात आली. पुढे काही वर्षांनी या संदर्भात प्रकर्षाने केसेस कमी झाल्या व १९९२ साली २८७४ केसेस संपूर्ण भारतात घडल्या तर १९९५ मध्ये ९६८ केसेस दाखल करण्यात आल्या या संदर्भात अनुसूचित जाती व जमाती [illegible] केसेस कमी होण्यामागचे कारण [illegible] अत्याचार कमी झाले नसून माहितीच्या अभावी, सामाजिक परंपरा व भीतीमुळे अनेक प्रकरणे दाखलच करण्यात आलेली [illegible] व दाखल केले असता पोलिसांकडून दाखल करून घेतल्या गेल्या नाहीत [illegible] परिस्थितीला सामोरे जाण्यासाठी [illegible] सरकारने १९८९ साली अनुसूचित जाती व जमाती अत्याचार प्रतिबंधक कायदा करण्यात आला. ([illegible])

अत्याचार प्रतिबंधक कायदा

अत्याचार प्रतिबंधक कायदा ३० जानेवारी [illegible] संपूर्ण भारतात (जम्मू-काश्मिर वगळता) लागू करण्यात आला आहे. या कायद्यामध्ये १९९५ व २०१५ मध्ये [illegible] करण्यात आले या कायद्याची आवश्यकता ही हजारो वर्षांचे

वास्तव्य असलेल्या जीतीव्यवस्थेतून मिळालेल्या विशेषाधिकाराच्या माध्यमातून सवर्णाकडून अनुसूचित जाती व जमातीला अन्यायाचा व विषमतेच्या सामना करावा लागत असे. या अन्यायापासून बचाव करण्यासाठी या कायद्याची निर्मिती केली गेली आहे. या कायद्याचे उद्देश खालील प्रमाणे आहेत.

१) अनुसूचित जाती व जमातीतील व्यक्तीवर होणाऱ्या अत्याचारास प्रतिबंध घालणे.

२) अशा अपराधाचे खटले चालवण्यासाठी विशेष न्यायालय स्थापन करणे.

३) अशा अपराधांना बळी पडलेल्या लोकांना साहाय्य करणे व त्यांचे पुनर्वसन करणे.

व्याख्या

संहिता फोजदारी दंड संहिता १९७३, अनुसूचित जाती व जमाती - घटनेतील कलम ३६६ च्या खंड २४ व २५ मध्ये नमुद केलेला. विशेष न्यायालय कलम १४ नुसार विशेष न्यायालय म्हणून विहित केलेले विशेष सत्र न्यायालय व कार्यकारी विशेष न्यायालय होय.

कायद्यातील तरतुदी

१) या अधिनियमांतर्गत अनुसूचित जाती व जमाती सदस्याच्या प्रतिष्ठेस मानहानीकारक ठरणारी घटना जसे की. केस, मिशा वपण करणे, चप्पलाचाहार घालणे, चिनसुविधा,, वनहक्क नकारणे. अनुसूचित जाती व जमातीच्या व्यक्तीस मानवी किंवा जनावरांचे शव वाहून नेण्यास भाग पाडणे किंवा कबर खोदण्यास लावणे, मैला वहण्यास भाग पाडणे, जातीवाचक शिवीगाळ करणे, समाजिक व आर्थिक बहिष्कार टाकणे, स्त्रीयांचे वस्त्रहरण करून त्यांना अपमानीत करणे, घर, गाव, निवास सोडण्यास वाध्य करणे, लैंगिक शब्द वापरणे इत्यादी गुन्हा मानले जाते.

२) या कायद्यांतर्गत गुन्हा सिध्द झाल्यास किमान ६ महिने आणि कमाल ५ वर्ष कारावास व द्रव्य दंडाची शिक्षा होऊ शकते.

३) अनुसूचित जाती व जमातीतील नसलेले लोकसेवक या अधिनियमांतर्गत कर्तव्य पार पाडण्यात सहकार्य करत नसल तर त्या अधिकारास ६ महिने ते १ वर्ष कारावासाची शिक्षा होऊ शकते.

४) यातील कोणत्याही अपराधाचे अन्वेषन पोलिस अधिक्षक पदाच्या दर्जापेक्षा कमी नसलेल्या पोलिस अधिकारी करून अधिकाऱ्यांची निवड राज्यशासन व पोलिस महासंचालक करतील.

५) अत्याचारास बळी पडलेल्या व्यक्तीस अत्याचाराच्या प्रकारानुसार [illegible] ते ७,७५,००० रुपये शासनाकडून सहाय्य देण्यात येते.

देशातील अनुसूचित जातीच्या संदर्भातील राष्ट्रीय गुन्हे नोंदणी विभागाकडे नोंद झालेल्या अॅट्रॉसिटी गुन्ह्याचे राज्यानुसार प्रमाण :- (Case Reported and Rate Crime Committed Against Schedule Castes during २०१५)

राज्य	केस दाखल	प्रमाण	लोकसंख्या (लाखात)	दखलपात्र गुन्हे
आंध्र प्रदेश	४४१५	९.८	८४.५	५२.३
अरूणाचल प्रदेश	००	००	००	००
आसाम	५	००	२२.३	०.२
बिहार	६४३८	१४.९	१६५.७	३८.९
छत्तीसगड	१०२८	२.३	३२.७	३१.४
गोवा	१३	०.०	.०३	५१.१
गुजरात	१०४६	२.३	४०.७	२५.७
हरियाणा	८३४	१.९	५१.१	१६.३
हिमाचलप्रदेश	९५	०.२	१७.३	५.५
जम्मू काश्मिर	००	००	९.३	००
झारखंड	७३८	१.६	३९.९	१८.५
कर्नाटक	१९८७	४.४	१०४.७	१९.०
केरळ	७५२	१.७	३०.४	२४.७
मध्यप्रदेश	४१८८	९.३	११३.४	३६.९
महाराष्ट्र	१८१६	४.०	१३२.८	१३.७
मणिपूर	००	००	१.०	००
मेघालय	००	००	०.२	०
मिजोराम	००	००	००	००
नागालॅड	००	००	००	००
ओडिशा	२३०५	५.१	७१.९	३२.१
पंजाब	१४७	०.३	८८.६	१.७
राजस्थान	६९९८	१५.६	१२२.२	५७.३
सिक्कीम	११	०.०	०.३	३८.९
तामिळनाडू	१७८.२	४.०	१४४.४	१२.३
तेलंगणा	१६७८	३.७	५४.३	३०.९
त्रिपुरा	२८	०.१	६.५	४.३
उत्तरप्रदेश	८३५८	१८.६	४१३.६	२०
उत्तराखंड	९३	०.२	१८.९	४.९
पश्चिम बंगाल	१८६	०४	२१४	०.९
अंदमान निकोबार	०	००	००	००
चंदिगड	१	०.०	०.०	०५
दादरा नगर हवेली	००	००	०.४	००
दमन व दीव	०	००	०.४	००
दिल्ली	५४	०.१	[illegible]	[illegible]
लक्षद्वीप	००	००	००	००
पॉडिचेरी	६	०.०	०.०	०.५
एकूण	४५००३	१००	२०१३.८	२२.३

स्त्रोत :- www.ncrb.in

भारत सरकारच्या गृहमंत्रालयाच्या राष्ट्रीय गुन्हे नोंदणी विभागाने २०१५ सालच्या अहवालानुसार संपूर्ण देशात ४५००३ एवढ्या गुन्ह्यांची नोंद अनुसूचित जातीच्या लोकांकडून करण्यात आली आहे. त्यापैकी सर्वाधिक गुन्हे हे ८३५८ (१८ टक्के) उत्तरप्रदेश या राज्यातील आहेत. त्यानंतर अनुक्रमे राजस्थानमध्ये ६९९८ (१५ टक्के), बिहार ६४३८ (१४.३ टक्के), आंध्रप्रदेश ४४१५ (९.८ टक्के), मध्यप्रदेश ४१८८ (९.३ टक्के), कर्नाटक (४.४ टक्के), महाराष्ट्र १८१६ (४.० टक्के), तामिळनाडू १७४२ (४.० टक्के), तेलंगणा १६९८ (३.७ टक्के) व गुजरात १०४६ (२.३ टक्के) तर इतर राज्यामध्ये हे प्रमाण ०२ टक्के असल्याचे दिसते.

देशात उत्तरप्रदेशानंतर सर्वाधिक दलित महाराष्ट्रात राहतात त्यांची एकूण लोकसंख्या १ कोटी ३५ लाख एवढी आहे. तर महाराष्ट्रात दलितांकडून १८१६ केसेस दाखल केले गेले आहे हे प्रमाण देशातील एकूण ४ टक्के एवढे आहे. महाराष्ट्राची इतर राज्यांशी तुलना करता हे प्रमाण उत्तरप्रदेशामध्ये ७ पटीने अधिक आहे. राजस्थानमध्ये ३ पटीने अधिक आहे तर मध्यप्रदेश व आंध्रप्रदेशमध्ये हे प्रमाण २ पटीने अधिक आहे.

देशातील अनुसूचित जमातीच्या संदर्भातील राष्ट्रीय गुन्हे नोंदणी विभागाकडे नोंद झालेल्या अॅट्रॉसिटी गुन्ह्याचे राज्यानुसार प्रमाण

(Case Reported and Rate Crime Committed Against Schedule Tribe during २०१५)

राज्य	दाखल केस	प्रमाण	लोकसंख्या (लाखात)	दखलपात्र गुन्हे
आंध्र प्रदेश	७१.९	६.६	२६.३	२७.३
अरूणाचल प्रदेश	५९	०.५	१.५	६.२
आसाम	०.०	०.०	३८.८	०.०
बिहार	१४	०.१	१३.४	१.०
छत्तीसगड	१५१८	१३.१	७८.२	१९.४
गोवा	८	०.१	१.५	५.४
गुजरात	२५६	२.३	८९.२	२.९
हरियाणा	०	०.०	०.०	००
हिमाचलप्रदेश	६	०.१	३.१	१.५
जम्मू काश्मिर	००	००	१४.१	००
झारखंड	२६१	२.५	८६.५	३.१
कर्नाटक	४१५	३.८	४२.५	९.८
केरळ	१७६	१.६	४.८	३६.०
मध्यप्रदेश	१५३१	१४.०	१५३.०	१०.०
महाराष्ट्र	४८३	४.४	१०५.०	४.६
मणिपूर	००	००	९.०	००
मेघालय	००	००	२५.०	०
मिझोराम	००	००	१०.४	००
नागालँड	००	००	१७.०	००
ओडिशा	१३८७	१२.६	९५.०	१४.५
पंजाब	०	०.०	०.०	०.०
राजस्थान	३२.७	२१.४	९२.०	३४.०
सिक्कीम	४	०.०	०.०	०.०
तामिळनाडू	३०	०.३	७.९	३.८
तेलंगणा	६९८	६.४	३२.१	२१.२
त्रिपुरा	७	०.१	११.७	०.६
उत्तरप्रदेश	६	०.१	११.३	०.५
उत्तराखंड	६	०.१	०.९	०.१
पश्चिम बंगाल	२०९	१.०	५३.०	२१
केंद्रशासित प्रदेश	६	०.१	२.४	२.४
एकूण	११०२४	१००	९१२४	१०

स्त्रोत :- www.nerb.in

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR Dist. Nanded

वरील तक्त्यात नोंदविल्या प्रमाणे संपूर्ण भारतात आदिवासीकडून २०१५ मध्ये १०९१४ एवढ्या गुन्ह्यांची नोंद करण्यात आली आहे. त्यापैकी सर्वाधिक गुन्हे राजस्थानमध्ये ३२०७ (२९ टक्के) एवढे आहे. त्यानंतर अनुक्रमे १५३१ (१४ टक्के), ओडिशा १३८७ (१२.७ टक्के), आंध्रप्रदेश ७१९ (६.६ टक्के), तेलंगणा ६९८ (६.४ टक्के), महाराष्ट्र (४.४ टक्के) व गुतरात २५६ (२.३ टक्के) एवढ्या गन्ह्यांची नोंद करण्यात आली. तर इतर राज्यामध्ये हे प्रमाण १ टक्के असल्याचे दिसते.

या संदर्भात महाराष्ट्राची इतर राज्याशी तुलना करता राजस्थानमध्ये हे प्रमाण ७ पटीने अधिक आहे. छत्तीसगड, मध्यप्रदेश व ओडिशामध्ये हे प्रमाण ३ पटीने अधिक आहे तर ध्रप्रदेश व तेलंगणामध्ये हे प्रमाण २ पटीने अधिक आहे. देशातील एकूण आदिवासींची लोकसंख्या १० कोटी ४२ लाख आहे. त्यापैकी १०९१४ लोकांनी अत्याचारासंबंधी गुन्ह्यांची नोंद केली आहे. तर महाराष्ट्रात आदिवासीची लोकसंख्या ही १ कोटी ५ लाख एवढी असून आदिवासींनी अत्याचारासंबंधी ४८३ गुन्ह्यांची नोंद केली आहे. भारतामध्ये मध्यप्रदेशानंतर सर्वाधिक आदिवासी महाराष्ट्रात राहतात.

निष्कर्ष

भारत सरकारच्या गृहमंत्रालयाच्या राष्ट्रीय गुन्हे नोंदणी विभागाने २०१५ सालच्या अहवालानूसार देशातील दलित व आदिवासी या दोन्हीही घटकांकडून महाराष्ट्राच्या तुलनेत इतर राज्यात अधिक प्रमाणात गुन्ह्यांची नोंदणी करण्यात आली. अनुसूचित जातीच्या संदर्भात महाराष्ट्राचा नववा क्रमांक लागतो. महाराष्ट्राचा दलितांच्या लोकसंख्येबाबत उत्तरप्रदेशनंतर दुसरा क्रमांक लागतो. महाराष्ट्रातील दलित व आदिवसीकडून देशातील एकूण प्रमाण हे ४.० व ४.४ एवढे आहे तर महाराष्ट्रात अत्याचारासंबंधी गुन्हे नोंद झालेल्या आदिवासीच्या चार पटीने दलितांकडून नोंद करण्यात आली.

संदर्भसूची

१) सर्वानस श्री. नी., २०१६, अनुसूचित जाती व जमाती अत्याचार प्रतिबंध अधिनियम १८९ व १९९५, ठाणे मुकुंद प्रकाशन.

२) सिन्हा बी.के. १९९३, परिवर्तनशील समाज में संघर्ष के कुछ नए आयाम, सामाजिक उत्पीडीन सेंटर फॉर रूरल स्टडीज, मसूरी लालबहादूर शास्त्री राष्ट्रीय प्रशासन अकादमी. पृ. ७२-७५.

३) १९९९, सामाजिक उत्पीडन विशेषांक, दलित उत्पीडीन सेंटर फॉर रूरल स्टडीज, मसूरी, लालबहादूर शास्त्री राष्ट्रीय प्रशासन अकादमी.

४) सामाजिक उत्पीडन विशेषांक २०००, दलित उत्पीडीन सेंटर फॉर रूरल स्टडीज, मसूरी, लालबहादूर शास्त्री राष्ट्रीय प्रशासन अकादमी

५) गुरू गोपाळ, २०१५, वर्चस्व आणि सामाजिक चिकित्सा, पुणे, पाम.

६) युनिक बुलेटिन, २०१६, प्रायोगिकता अॅट्रॉसिटी कायद्याची, बुलेटिन ऑफ युनिक अॅकॅडमी, वर्ष ३, अंक ७, ऑक्टोबर पृ. ३४ ते ४०.

संकेतस्थळ :- www.ncrb.in

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded